

Pro memoria Lietuvos ateities projektavimo reikalu

Algirdas Julius Greimas

Ponui Lietuvos Respublikos Prezidentui
Vytautui Landsbergiui

A. Tikslas ir priemonės

1. Nepriklausomybės paskelbimo laikotarpiui būdingas patriotinių jausmų išsi-veržimas daugumoje pasireiškė noru grįžti į praeitį, „atgimti“; ideologinių referencijų sistema buvo nukreipta į dvi praeitis, į kunigaikščių ir į tarpukario Lietuvos (etikečių pakeitimas, vieną mokslininką pakeičiant kitu – Kapsuką Vytautu Didžiuoju – yra simboliška tokios ideologijos karikatūra). Tautos kova už laisvę pasireiškia tad noru *atkurti praeitį, o ne kurti ateitį*. Užtat būtina visomis priemonėmis ir jėgomis nukreipti tautos pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą į ateities Lietuvos kūrimą: toks turėtų būti tautos „tylus susitarimas“, o ne naivūs šūkiei apie vienybę.

2. Tokį „sajūdį ateitin“ kuria ir palaiko, žinoma, jausmai – tai poetų ir filosofų užduotis. Tačiau prie jo prisidėti, jį pagrįsti turi protas – ir tai Lietuvos likimui vadovauti pakviestų žmonių pirmoji pareiga. Aišku, kad kasdieniniai reikalai – o jie įkyrūs ir reiklūs – neleidžia šiuo metu valdžios instancijoms svarstyti ar planuoti Lietuvos ateitį ilgesnėmis distancijomis. Užtat reikėtų skubiai sukviesti apie Respublikos Prezidentą grupę kompetentingų žmonių, nesuinteresuotų kasdienes politine akcija ir neturinčių asmeninių ambicijų – tik dėl Dievo meilės nesteigiant „etatų“ ir naujos biurokratijos – ir pavesti jiems:

- įsivaizduoti idealų, utopinių ateities Lietuvos, tokios, kokios norime, *modelį*,
- bandyti nustatyti būdus ir priemones, išdirbant įvairius *scenarijus*, atitinkančius vidutinio atstumo, sakysim, *dešimties metų laikui*, nurodančius, kaip prie tokio modelio artėti.

3. Tokia *Kultūros taryba* (pavadinimas nesvarbus, tik vengiant žodžių „plano“, „planavimo“, primenančių liūdnuos patyrimus) turėtų būti pusiau oficialus, patariamasis organas, sudarytas iš nedidelio branduolio (kelių ar keliolikos žmonių), iš narių-korespondentų ir ekspertų (užsakant raportus pavieniui ir atskiromis grupėmis). Pastovus sektorius turėtų koordinuoti jos veiklą.

N.B. Respublikos Prezidentas, aišku, yra tos tarybos pirmininkas, ši projektavimo instancija turėtų būti griežtai atskirta nuo politinių veiksmų ir tvarkytųsi ne „demokratijos“, o kompetencijos ir efektyvumo principais.

II. Užduotys

Išeities tašku galima paimti lietuvių tautos apgyventą *teritoriją* ir žmonių santykių su gamta išdirbtą *peizažą* ir statyti klausimą: kokią Lietuvą mes norime turėti? Kokia dabartinė padėtis ir išoriniai apribojimai gali apspręsti norimo modelio realizavimo galimybes?

A. Žemės ūkis

Pagal visam pasauliui bendrą evoliuciją Lietuvos kaimas tuštėja, o miestas normaliai auga. Išsilaikant toms pačioms tendencijoms, per 10–20 metų iš 40 proc. kaimo gyventojų turėtų likti tik 10 proc. (JAV – 7 proc., Prancūzija šiuo metu – 9 proc.), nes kitaip valstiečių gyvenimo lygis – skurdas. Galimi scenarijai:

- Stengtis išlaikyti dabartinę stambių ūkių (kolchozų) sistemą ją rentabilizuojant (arba suprivatinant).

- Stengtis išvystyti vidutinių ūkių, leidžiančių iš savo darbo išgyventi vienai šeimai, sistemą (gamybos vienetas – mažiausiai 50 ha).

- Kombinuoti stambius ūkius masinei produkcijai (miestų išlaikymui ir eksportui į Rytus, kol rusai neišmoko ūkininkauti) su mažų vienkiamų sistema, savo reikalams ūkininkaujantis ir daržininkaujantis žmogus kartu dirba netoliese esančioje įmonėje ar fabrike.

N.B. Šis paskutinis scenarijus atitiktų ir idealaus Lietuvos peizažo, ir ekologinės švaros, ir individo išvystymo reikalavimus, tačiau jis apsąlygotas radikalaus pramonės pertvarkymo.

B. Mokslas, technologija ir ekonomika

1. Lietuva, kaip ir visi išsivysčiusios pramonės kraštai, XXI amžiuje galės pragyventi tik iš *smegenų eksporto* (Azijos kraštai jau dabar gamina pigiai visokių suvartojimo gėrybių). Todėl ir pramonės projektavimas kelia klausimą, ne kokios pramonės norime, o visų pirma, kokios yra ir tos prekybos su užsieniu galimybės, ką kam reikės gamintis.

2. Šia prasme net ir vidutinio atstumo projektavimas jau turi numatyti dvi skirtingas vystymosi fazes:

- gamyba ir prekyba Rytams ir su Rytais (ypatingai su Rusija),
- gamyba ir rinkų ieškojimas Vakaruose (ir bendrai pasaulyje).

Šiuo tikslu, man atrodo, jau dabar skubu įsteigti, išdirbant veiklos instrukcijas du atskirus *Politinio, kultūrinio ir ekonominio marketingo* institutus. Rytams ir Vakarams tyrinėti *lietuviško naudingumo požiūriu* (tai būtų oficialios valstybinės institucijos, glaudžiai veikiančios su Kultūros taryba).

3. Beveik išimtiniai ekonominiai *santykiai su Rusija* apsąlygojami:

- palyginti žemų atlyginimų ir gamybos kaštų Lietuvoje, išlaikant kaip galima ilgiau šitą situaciją,

– tol, kol Rusijai bus reikalingi jai priimtino lygmens gaminiai, gaunami prekių mainų sistema,

– tokia politika turėtų vystytis Suomijos pavyzdžiu, vis labiau parduodant ne produktus, o planus (įmonių statymo), technologijas ir t. t.

4. Intensyvus pasiruošimas ekonominiams *ryšiams su Vakaraais*, kurie pagaliau padės Lietuvai „atsistoti ant kojų“, apsaugoja pilną, visapusišką *ne tik ekonominę revoliuciją, bet ir tautos kultūros, jos gyvenimo stiliaus persikeitimą*:

– dabar turime mokslininkų kadru (matematikų, fizikų, biologų) persiorientavimą nuo fundamentalinių tyrimų į aplikacijas, technologijai ir pramonei pritaikomus tyrinėjimus,

– auklėjimo ir mokymo reformą, pritaikant ateičiai,

– pramonės perorganizavimą, stambius gamybos vienetus pakeičiant mikro-vienetais, išsklaidytais po visą kraštą.

Pastaba. Tai tik kelios nuorodos, pabrėžiant tokios radikalios reformos visapusiškumą.

5. Mokslo ir technologijos suderinimui ateities perspektyvoje siūlosi de Gaulle'io kadaise tautai paskelbtas Liepsningų Būtinybių (*Obligations Ardentes*) planas: kadangi Prancūzija nėra pakankamai turtinga, kad galėtų visose srityse lenktyniuoti su Amerika, reikia atrinkti šešias-septynias sritis, kuriose prancūzų mokslininkų ir inžinierių lygmuo yra pakankamai aukštas, ir sudėti visas jėgas ir pinigus į tas sritis. Dabar dar matome, kad dvidešimčiai metų praėjus, šiose srityse (atominė fizika, satelitai, aviacija, švarios bombos ir lazeris, ir t. t.) Prancūzija išsilaiko pirmaujančiose pozicijose.

Tokį modelį siūlyčiau ir Lietuvai. Turint galvoje:

– jau anksčiau minėto „smegenų eksporto“ galimybes, pasirenkamas kaip taikinį,

– mokslinį ir technologinį Lietuvos potencialą (sudarant įvairių sričių mokslo ir technikos specialistų sąrašus ir pavienius jų įvertinimus),

– nustatyti šias pirmaujančių būtinybių veiklos sritis ir perorganizuoti ta kryptimi, bent dalinai, ir mokslą, ir mokymus, ir resursus.

Pastaba. Turint galvoje gana aukštą lietuvių matematikų ir logikų (taip vadinamų „filosofų“) lygį, šios rūšies modelio taikymas Lietuvai nėra visiška utopija.

6. Šalia pramonės pertvarkymo nereikia užmiršti taip vadinamų „nematomų pajamų“ šaltinių. Tai visų pirma organizuotas svetimų kapitalų ieškojimas (plg. Gedimino laiškus pirkliams) ir jų investavimas Lietuvoje. Tai tarp kitų galimybių ir *turizmo kaip pramonės išvystymas*, išeities tašku skaitant po pasaulį išsibarsčiusią, bet dar gyvą (arba prikeliama) išeiviją.

Pastaba. Šiuo metu išryškėjanti tendencija – išeivijos pavienis ir kolektyvinis traktavimas kaip „melžiamos karvutės“ gali greitai turėti labai neigiamų pasėkų. Susimąstytina.

Turistinių bazių (aplankymo vertų vietų) suplanavimas, viešbučių tinklo sudarymas, maršrutų lietuviams ir užsieniečiams išplanavimas ir „pardavinėjimas“, Baltijos

jūros tour'ų išdirbimas, muzikos ir teatro tarptautinių festivalių organizavimas ir t. t. atneštų Lietuvai kasmet milijonus dolerių. Tačiau jau dabar reikia imti auginti *viešbučių ir patarnavimo kultūrą*, siunčiant žmones mokytis į Šveicarijos ir Prancūzijos aukštąsias viešbutininkystės mokyklas, vietoje ruošiant privalomus patarnavimo stažus, plečiant maisto kultūrą.

Pastaba. Man teko iš Turkijos siųsti mėsininką į Prancūziją išmokti kapoti veršį į „kultūringus“ gabalus. Lietuvoje šis menas, atrodo, irgi užmirštas. Apie viešbučių tinklą – italai per kelerius metus Turkiją pavertė turistiniu kraštu.

C. Socialinės problemos

1. Vakarų socio-ekonomistų apskaičiavimu, vienam darbo postui Vakaruose atitinka 6 darbininkai Rusijoje. Panašus santykis turėtų būti ir dabartinėje Lietuvoje. Taigi, ekonominė griežta reforma pirmąją savo pasėka prieš padėties bendrą pagerėjimą turės didelę, šimtais tūkstančių apskaičiuojamą bedarbę. Tokių pat pasėkų galima laukti ir pertvarkant administracinį – valstybinį, savivaldybinį ir asociatyvinį – aparatą, norint panaikinti dabar siaučiančią biurokratinę hipertrofiją. Užtat atrodo būtina iš anksto ruošti ir planuoti bedarbės absorbavimo ir bedarbių perorientavimo – išvengiant energingų tautos elementų emigracijos – bendrąsias linijas, kartu skatinant neseniai apsigyvenusius kitų tautybių grįžimą į savo kraštus.

2. Viena iš sunkiausiai sprendžiamų socialinių problemų – tai visos tautos perauklėjimas iš socialistinės galvosenos į individualinės ir bendruomeninės atsakomybės pasaulėjautą ir būtent – *žmogaus pažiuros į darbą* srityje. Tai gyvybinė, Lietuvos modernizaciją nulemianti psicho-sociologinė problema, kurios neišspręs jokie stachanovizmai nei maoizmai, nei tėvynės, nei Dievo meilė. Reikalas eina apie visuotinę tautos auklėjimo reformą, kurioje pirmą vietą užima *darbo kultūros ugdymas*.

3. Į šią bendrą problematiką įsirašo *biurokratijos panaikinimo* ir *naujų administracijos kadrų išauginimo* būtinybė. Užsienio lietuvių stebina, pavyzdžiui, visuotina, simboliu atrodant „pavaduotojų“ institucija, visos administracijos sudvigubinimas (arba direktorius dirguoja, arba jis serga ir reikalingas pavaduotojas – taip atrodytų pagal sveiką protą). Administracijos išsiplėtojimas ir jos neatsakingumas gali būti sprendžiami tik steigiant *Aukštąją administracijos mokyklą*, ruošiančią naujus kadrus. Pavyzdžiui galėtų būti tuoj po karo, panašioje kaip dabartinės Lietuvos situacijoje, de Gaulle'io įsteigta *École Nationale d'Administration* (ENA), paruošusi kelias kartas jaunų, energingų, išsilavinusių kadrų ir, kas svarbiausia, – išaugusių *riteriškoje tarnybos tautai ir valstybei dvasioje*.

D. Kultūra ir švietimas

1. Atsisakius socializmo, t. y. įsitikinimo, kad visuomenę galima pakeisti staigiai, vienu ypu, lieka tikėtai auklėjimas, kaip reformos kelias. Užtat ir viso auklėjimo, ir švie-

timo sistema turi paklusti gyvybiniais tautos uždaviniais, modeliui, pagal kurį įsivaizduojama moderniška ir turtinga ateities Lietuva.

2. Mokyklų programos turi būti pritaikomos iš anksto numatomiems *technologijos ir ekonomikos* reikalavimams, bet drauge vengiant per didelės specializacijos, turint galvoje, kad, vykstant nuolatinei technologijos revoliucijai, ruošiamas inžinierius turės per savo gyvenimą keisti du ar tris kartus savo specialybę. Jau vien dėl to mokyklų reformos negalima patikėti vieniems pedagogams. Ji turi būti pavesta *iš visų sričių autoritetų* (mokslininkų, filosofų, sociologų ir t. t.) sudarytai *Aukštai Komisijai*.

3. Turint galvoje, kad taip ruošiami specialistai turi būti kartu ir atviri dvasinei kultūrai (menui, literatūrai ir t. t.), ir jos teikiamiems malonumams, auklėjimo programose numatyti humanitariniai ir humanistiniai komponentai ir, žinoma, bent dviejų užsienio kalbų mokymas.

4. Visai atskira problema: universitetų ir aukštųjų mokyklų geografinis *planavimas ir decentralizacija*. Vakarų patyrimas rodo, kad geriausiai tvarkosi 15 000–25 000 studentų dydžio universitetai, kad universitetai paruošia sąmoningus piliečius, jei jie artimai bendrauja su pramone, o ypač jei studentai įsijungia į bendrą visuomeninį gyvenimą.

Šitaip galvojant, būtų prasminga numatyti steigti Lietuvoje visą universitetų tinklą (pavyzdžiui, be Vilniaus ir Kauno, Klaipėdoje, Šiauliuose, Marijampolėje, Panevėžyje, Švenčionyse), tuo būdu išvystant „kultūrinio gyvenimo“ centrus. Provincijos universitetai galėtų turėti tik sutrumpintas studijų programas (3–4 metų), kartu leidžiant jiems išvystyti atskirų sričių specializacijas (ilgo mokymosi ir tyrimų centrai). Nereikia užmiršti, kad Kauno miestą nuo 1925 m. sulietuvino ir padarė kultūros centru įsteigtas universitetas.

Pramonės perkėlimas į kaimą ir aukštųjų mokyklų decentralizacija būtų svarbūs kultūriniai elementai, išryškinantys ateities Lietuvos idealaus modelio kontūrus.

III. Baigiamosios pastabos

Šis trumpas *pro memoria* nepretenduoja nei į išsamumą, nei į minties organizavimo stangrumą. Jis norėtų būti gilesnių apmąstymų pretekstu. Visas pastabas, pataisymus ar papildymus mielai sutikčiau integruoti į pilnesnę ir aiškesnę visumą.

1991 m.